

Naděje z Gabonu

Chráněná území, ekosystémové služby a diverzifikace hospodářství

František Pelc, Tomáš Tesař, Libor Ambrozek

Přes 80 % plochy Gabonu je pokryto primárním nebo sekundárním deštným lesem. Místy jsou přítomny i humidní savany. NP Pongara. Foto František Pelc

Chráněná území v okolí hlavního města Libreville. Vypracoval Jan Vrba

Národní parky a velkoplošné rezervace v Gabonu. Vypracoval Jan Vrba

Země v kostce

Gabon ležící na rovníku v Guinejském zálivu představuje na africké poměry nevelkou zemi: jeho rozloha činí 267 670 km², tedy 3,5x více než Česká republika. Přitom v něm žije pouze 2,2 milionu obyvatel, z nichž milion se usídlil v hlavním městě Libreville. Celkový podíl městského obyvatelstva se blíží 90 %. Počet obyvatel ročně roste o 2,5 %, fertilita žen se pohybuje okolo 4. Přibližně 80 % plochy státu je pokryto primárním nebo sekundárním deštným lesem a menší část savanou, zatímco pouze 1,2 % tvoří zemědělská orná půda. Neméně významný je fakt, že plocha deštných lesů zůstává prakticky stabilní.

Podle Světové banky činí hrubý domácí produkt/obyvatele na 10 000 USD (220 000 Kč), přičemž v případě sousední Konžské lidové demokratické republiky jde o 600 USD (13 200 Kč). Jenom malá část Gabonu se vyznačuje kopcovitým charakterem, kdy nejvyšší hřbety přesahují 1000 m n. m., mořské pobřeží tvoří západní hranici v délce asi 900 km. Země má nejen zachovalé přírodní prostředí, ale řadí se i mezi bezpečnější africké země.

Něco o hospodářství

Gabon má velké zásoby nerostných surovin, zejména ropy, manganu, železné rudy, uranu, zlata, lithia, wolframu, cínu nebo coltanu, z něhož se získává tantal a niob, tedy nenahraditelné

Jednání na Agentuře chráněných území. V čele je ředitel ANPN Christian Tchémambela. Foto archiv AOPK

kovy pro rozvoj moderního elektronického průmyslu. Od počátku 90. let minulého století je země, hlavně díky těžbě ropy, jednou z nejbohatších a nejrozvinutějších ekonomik subsaharské Afriky. Na druhou stranu je z více než 60 % závislý na dovozu zemědělských výrobků, což se výrazně projevilo během pandemie covidu, kdy byly uzavřeny hranice a ceny mnohých

potravin vzrostly o 100 %. Nárůst cen základních potravin udržovala vláda pod kontrolou speciálními dotacemi.

Hospodářská politika se řídí plánem diverzifikace hospodářství, rozvoje infrastruktury, podpory zemědělství, výroby, služeb a turistiky („Gabon émergent“), jehož cílem je dostat zemi do kate-

Pobřeží Gabonu má četné a místy plošně rozsáhlé mangrovové porosty. NP Pongara. Foto František Pelc

gorie „nových“ ekonomik a zmírnit jednostrannou závislost země na těžbě ropy, minerálů a dřeva. Vláda se snaží přilákat do země zahraniční investory, rozvíjí zvláštní ekonomické zóny a orientuje se na vývoz zboží s vyšší přidanou hodnotou. Podíl gabonského průmyslu na tvorbě HDP dosahuje téměř 61 % a roční růst činí kolem 4 %. Z potravin se místně a v malých provozovnách vyrábí cukr, mouka, nealkoholické nápoje, pivo a chléb. Mezi obory, které mají přispět k rozrůznění hospodářství, se řadí i rozvoj ekoturismu

v národních parcích s velkým potenciálem (např. ALU 2020).

Politická stabilita včera, dnes a zítra

Na africké poměry je Gabon celkem hospodářsky zdatný a přes všechnu křehkost relativně stabilní stát. Do roku 1960 byl francouzskou kolonií. Gabon si jako většina postkoloniálních zemí prošel složitým vývojem a od roku 1991 byl

v něm ústavou ustanoven prezidentský systém republiky, který praktikuje vládu přímo zvoleného prezidenta s existencí více politických stran v dvoukomorovém parlamentu v kombinaci osvícené autokratické vlády s prvky parlamentní demokracie. Poslední volby v roce 2016 poznamenaly nejasnosti kolem jejich průběhu voleb, kdy opoziční kandidát odmítl uznat výsledky. Prezidentské volby se připravují na rok 2023. Nepřesně shrnuto lze tady zaznamenat prvky osvícené autokratické vlády s prvky demokracie.

Pozice Gabonu v mezinárodní politice jsou zajímavé. V oblasti klimatické změny a ochrany biodiverzity patří určitě k neaktivnějším hráčům a v oblasti hospodářské politiky země prosazuje racionální pragmatické přístupy. Například působení Číny v zemi je reflektováno rezervovaně, protože vláda si je vědoma specifického přístupu této nekoloniální mocnosti, která jedná ve vlastní prospěch. Podle určitých informací byly četné těžební a další asijské firmy postupně nahrazeny americkými a evropskými subjekty. Gabon tak jako nemalá část dalších afrických zemí se v OSN zdržel odsouzení ruské agrese na Ukrajině. Pro mnoho států černého kontinentu, Gabon nevyjímaje, je ruská agrese bohužel interpretována jako evropský problém s nejasným pozadím. Zejména u zemí, které byly zatíženy koloniální historií, představuje obdobný přístup přece jen překvapení.

Ochrana přírody až nečekaně rozvíjena

Země má i soustavu národních parků, na africké poměry dobře spravovaných Agenturou pro národní parky (ANPN - Agence Nationale des Parcs Nationaux du Gabon) zaměstnávající na 800 pracovníků. ANPN řídí všech 13 vyhlášených NP a některá další chráněná území na ploše větší než 11 % plochy státu, tedy 30 000 km². Celková plocha chráněných území včetně vyhlášených ramsarských mokřadů však dosahuje 22 % (ALU 2020). Co je však zcela klíčové, je systematická a dlouhodobá podpora prezidenta Ali Bonga Odimby. Od toho se odvíjí i podpora vlády, kde je ministrem lesů, vody, životního prostředí a moří gabonsko-britský vědec Lee White. V této nevelké zemi jsou nyní v důsledku jak nízké hustoty osídlení (8 obyvatel/km²), tak účinné ochrany přírody dvě třetiny celoafrické populace slonů pralesních (*Loxodonta cyclotis*) a dvě třetiny celosvětové populace goril nížinných (*Gorilla g. gorilla*).

Ekoturismus má velký potenciál pro ochranu přírody i ekonomickou prosperitu. Zatím je rozvinut pouze na pár místech. NP Pongara. Foto František Pelc

Lezec obojživelný je jedním z představitelů málo prozkoumané biodiverzity. NP Pongara. Foto František Pelc

Ouhorlík šedý patří k běžným ptákům písčitých náplavů řek a pobřeží. NP Pongara. Foto František Pelc

Deštné lesy, biodiverzita a ekosystémové služby včetně ukládání uhlíku

Deštné lesy Konžské pánve mají z více příčin obrovskou schopnost absorbovat CO_2 (ukládání uhlíku mimo ovzduší se odhaduje na 140 milionů tun ročně jenom pro Gabon). Gabon usiluje, aby tato ekosystémová služba byla předmětem mezinárodních plateb, které by přispěly ochraně tohoto globálně unikátního biomu, omezení negativních změn klimatu a zároveň ekonomické prosperitě regionu. Jeho úsilí je ale pouze částečně úspěšné. Na známé Konferenci OSN o změně klimatu 2022 v egyptském Šarm aš-Šajchu se země pokusila spolu s dalšími africkými státy uvedený záměr neúspěšně prosadit. Domníváme se, že Gabon je na diskusi o této

racionální otázce na rozdíl od většiny dalších rozvojových zemí dobře připraven. Zajímavé je, že podle sekvestrace CO_2 je v pralesích Konžské pánve několikanásobně vyšší než v amazonských primárních lesích. Důvody je třeba hledat v odlišném charakteru ekologických podmínek a struktury porostů.

Národní parky a další chráněná území

Vznik soustavy národních parků i dalších chráněných území je spojen s expedicí amerického ekologů Mikea Faye na přelomu tisíciletí v Konžské pánvi. Ten za 15 měsíců prošel pešky přes 2 000 km pralesními končinami a s pomocí lehkého letadla poznal i významnou část gabonských deštných lesů. Vytipoval prvních jedenáct

oblastí, kde doporučil založit národní parky. S plánem následně oslovil tehdejšího ministra lesního hospodářství. Ten měl pro záměr určitou míru pochopení, ale akceptoval v první etapě pouze vyhlášení jednoho národního parku zčásti se překrývajícího s rezervací Lopé. Důvodem byly mj. zpravidla francouzskými firmami již zaplacené koncese na těžbu lesů. Se záměrem oba muži seznámili tehdejšího prezidenta Omara Bonga, kterému se záměr lepší ochrany přírody líbil, ale bylo pro něj nepochopitelné, že někdo prošel nekonečné stovky kilometrů neprostupnými pralesy. Sám se přiznal, že všude dojel autem a od cesty pešky zpravidla urazil pouze pár stovek metrů. Pochopil, že těžba dřeva představuje pouze dočasný příjem státu. Projekt ocenil, ale k překvapení všech přítomných ho chtěl uskutečnit jako celek, a nikoli postupně během mnoha

Slon pralesní je v Gabonu úspěšně chráněn a jeho početnost se zde odhaduje na více než 90 tis. jedinců, tj. 2/3 celoafrické populace. Slon pralesní je velký asi jako slon indický, tedy asi o 1/3 menší než slon africký. Kromě destrukce lesů ho ohrožuje pytláctví kvůli slonovině údajně kvalitnější, než mají příbuzné druhy. NP Pongara. Foto František Pelc

Buvol pralesní má hmotnost zhruba dvakrát nižší než buvol kaferský, má jinou barvu a velmi rád pobývá ve vodě mokřadů. NP Pongara. Foto František Pelc

let. Po poradě uložil ministři vyřešit nasmulované těžební koncese do roka.

Již v roce 2002 na celosvětovém Summitu OSN o udržitelném rozvoji v Johannesburgu prezident Bongo oznámil, že Gabon založil jako příspěvek k ochraně biodiverzity a dlouhodobé ekonomické alternativy k těžbě dřeva soustavu jedenácti nových národních parků se souhrnnou plochou 10 % plochy státu. Tehdejší, dnes už zesnulý americký ministr zahraničních věcí Colin Powell na jednání upřesnil, že USA přispěly k realizaci projektu více než 36 miliony USD (792 miliony Kč).

Po tomto přelomovém kroku v ochraně přírody celé střední Afriky patří gabonská soustava chráněných území ke zcela nejlepším v Africe. Mj. se rozvinula strategie ekologicky vhodného obhospodařování lesů, které má zachovávat biodiverzitu a nesnižovat plochu lesa, což je v rozvojových zemích zcela výjimečný úkaz. Základní informace lze nalézt v publikaci vydané ANPN (JOUVE & JOUVE 2012). K ekoturisticky nejvíce rozvinutým parkům s opravdu unikátní rozmanitostí druhů i ekosystémů patří národní parky Loango (FAY 2004, VAN DE VEGHE 2013) a Lopé (BHATTACHARJÍ 2022).

Příměstská chráněná území nejsou parčíky

Pouze pár kilometrů od hlavního města vznikla tři chráněná území. Jakkoliv patří plochou k nejmenším v Gabonu, nejedná o žádné příměstské parčíky, jak by se mohlo na první pohled zdát. Například jižně od metropole přes záliv je lodí za pár desítek minut dostupný národní park Pongara, velký téměř jako národní parky Šumava a Krkonoše dohromady. V jeho deštném lese, savaně a mangrovových porostech se mj. vyskytuje slon pralesní, buvol pralesní (*Syncerus caffer nanus*) anebo gorily nížinné, neuvyklé na přítomnost lidí, a navštěvují jej hned čtyři druhy mořských želv. Severně od hlavního města se nachází také snadno dostupný na pobřeží ležící národní park Akanda, o třetinu větší než KRNP: je věhlasným zimovištěm euroasijských vodních ptáků.

Chráněná území v okolí hlavního města Libreville

Úplně nejsnáze se zájemce dostane do lesní rezervace Mondah, začínající na severozápadním předměstí Libreville. V průběhu urbanizace a těžby lesa docházelo ke změně její ochrany

i vymezení hranic (WALTERS *et al.* 2016). V době vyhlášení v roce 1951 zaujímal rozlohu 102 km², ale ta postupně klesala až na minimum 49 km² v roce 2004. V posledních letech se rezervace přeměnila na lesní arboretum původního lesa a v roce 2012 narostla její plocha na 67 km², kdy byly přičleněny nové, ještě nevykáčené části navazujícího komplexu propojujícího rezervaci s národním parkem Akanda. Uvedená příměstská rezervace je plochou srovnatelná s národním parkem Podyjí. Slouží nejenom pro ochranu přírody, ale také pro vzdělávání a výchovu místního obyvatelstva a pobytovou relaxaci: najdeme v ní několik desítek kilometrů stezek. Mimochodem v rámci afrického politického turné navštívil na začátku roku 2023 chráněné území také francouzský prezident Emmanuel Macron.

Možnosti spolupráce

V říjnu 2022 se uskutečnilo jednání české delegace se zástupci gabonské vlády (Ministerstva životního prostředí, Ministerstva těžby nerostných surovin a ANPN). V jakých oblastech životního prostředí byla diskutována možnost spolupráce mezi naší zemí a Gabonem?

Gabon má solidně zabezpečenou ochranu přírody a snaží se o zlepšení znalostí o neobyčejně bohaté a stále nedostatečně prozkoumané biodiverzitě. AOPK ČR prezentovala zjednodušenou verzi informačního systému pro sběr dat vybraných deštníkových druhů. Určité ekologicky a ochranně významné druhy by mohly být monitorovány, s přesnou lokalizací zaznamenávány v aplikaci chytrých telefonů, a to i v místech mimo dosah internetu. Následně by byly údaje zasílány do centrální nálezové databáze k dalšímu využití. Jako vhodné se jeví vytvořit pod garancí AOPK ČR pilotní projekt pro jeden nebo dva národní parky a po odzkoušení záměr rozšířit.

Gabon ještě delší dobu zůstane závislý na těžbě nerostných surovin, jež podle místní vlády musí být šetrná k přírodě. Proto ekologizace těžebních technologií, promyšlená organizace těžby a následná rehabilitace těžbou dotčených prostor směrem k přírodě blízkým anebo na biodiverzitu bohatým ekosystémům se jeví jako další oblast možné spolupráce. Zde by za českou stranu hlavním garantem mohl být Česká geologická služba ve spolupráci s AOPK ČR.

Rozvoj ekoturistických služeb včetně ekoturistického zájmu představuje důležitou součást

diverzifikace a rozvoje gabonského hospodářství a v konečném důsledku jeden z klíčových předpokladů účinné udržitelné ochrany přírodních ekosystémů včetně biodiverzity. Gabonské Ministerstvo životního prostředí navrhlo některé strategické, nicméně poměrně obecné plány. AOPK ČR v součinnosti s Fakultou životního prostředí České zemědělské univerzity může nabídnout zkušenosti z přípravy studie proveditelnosti v Zambii vypracované v rámci rozvojové pomoci České republiky.

Byl také dohodnut rámec výměny praktických zkušeností mezi experty obou zemí.

Výhled

Gabon patří nejenom v Africe, ale i v globálním měřítku k neformálním lídrům ochrany životního prostředí a přírody. Jeho přístupy a zkušenosti jsou využitelné a inspirující nejen pro rozvojové země. Věřme, že tento přístup bude mít ve zmiňované africké zemi dlouhodobě udržitelnou a systémovou podobu. ■

Jednání u ministra bylo prosté formalit a věcné. Vpravo vedoucí české delegace nám. ministra Tomáš Tesař a gabonský ministr životního prostředí Lee White. Foto František Pelc